

СИМВОЛІКА СВІТЛА Й КОЛЬОРУ В МИСТЕЦТВІ ВІТРАЖУ ТА ІДЕЯ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ В ХУДОЖНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається історія вітражу, розкривається поняття "полум'яний стиль", особливості будови вікон "троянда", ідеї світла й кольору в різних країнах, мистецтво виготовлення вітражу за методом Л.

Тиффані, інструментарій та обладнання в процесі виготовленні вітражів, значення поліфонічної музики в стінах готичних будівель, елементи вітражного мистецтва на уроках образотворчого мистецтва і музики.

Розвиток сучасного суспільства обумовлює такі засади освіти, які передбачають перехід до принципово нових систем навчання. Це, зокрема, пов'язано з необхідністю усвідомлення, що процес навчання потребує напруженої розумової роботи майбутнього професіонала та його власної активної участі в цьому процесі. Особливо це стосується такої інтегрованої науки, як дизайн.

У сучасному дизайні багато напрямків, але треба підходити до його розуміння й створення нових зразків через усвідомлення саме національного, українського мистецтва. Перш ніж створювати власний доробок, потрібно ретельно вивчити найкращі зразки світового мистецтва, які дадуть змогу розвиватися думці, уяві, смаку тощо. Вивчаючи теми декоративно-ужиткового мистецтва, що пов'язані зі складанням композицій для мозаїки, аплікації з різних матеріалів, вітражів, необхідно звертатися до прикладів класичного мистецтва, відчувати атмосферу того часу, коли це мистецтво було на вершині свого розвитку (наприклад, щоб ретельно вивчити мистецтво вітражів, потрібно досконало вивчити середньовічне готичне мистецтво у всіх його проявах).

Готичне мистецтво – художній стиль живопису, скульптури, архітектури й музики; належить до другої з двох великих світових епох, що розквітли в Західній і Центральній Європі в середні віки. Готика трансформувалась із романського стилю й розвивалася з середини XII до кінця XVI ст. Сам термін був придуманий італійськими письменниками періоду Ренесансу, які вивели назву середньовічного архітектурного стилю від неklasичної потворності варварських племен готів, які знищили Римську імперію та її класичну культуру в V ст. н. е. Термін зберігав свій негативний відтінок до XIX ст., але в XIX ст. відбулася критична переоцінка готичного архітектурного стилю.

Готичний стиль не має нічого спільного з племенами готів, термін "готика" залишається одним із стандартних у курсі вивчення історії мистецтв. Архітектура була однією з найбільш важливих й оригінальних художніх форм готичного періоду. Основні конструкційні характеристики готичної архітектури викристалізуються зі спроб середньовічних каменярів вирішити проблему утримання важких кам'яних перекриттів на широких опорах. Проблема складалася в тому, що традиційні, вигнуті у вигляді бочки, стелі кам'яної роботи та їх перекриття створювали колосальний тиск по низхідній лінії й навскіс нарізно. У результаті великий тягар тиснув на стіни зверху, в той час як перекриття розсувало їх, таким чином розсипаючи всю будівлю. Вертикальні допоміжні колони необхідно було будувати дуже товстими й масивними, щоб компенсувати центробіжний тиск, що утворюється хрестовим склепінням. Середньовічні каменярі вирішили цю нелегку проблему близько 1120 року, внесли декілька блискучих конструкційних змін. Перша й найбільш визнана – використання ребристого перекриття, у якому ачорні перехрещені балки з каменю підтримували стелю, зроблену з простих тонких камінних панелей. Це сильно зменшувало тиск (а з цим і центробіжну силу) склепіння.

Оскільки все тягіння стелі тиснуло тепер на ізольовані точки (ребра), а не на довгий край стіни, окремі широко розставлені пілястри, що необхідні для того, щоб підтримувати балки, замінили собою довгі товсті стіни. Круглі арки сволюку були замінені гострокінцевими (готичними) арками, які розподіляли тиск від крайньої верхньої точки конструкції в низхідному напрямі.

Рання готична архітектура бере свій початок у 1120-1150 роках і розвивається до 1200 р. Собори Сен-Дені в Парижі (1140 р.), Нотр-Дам де Парі (1163 р.), Ліонський собор (закладений у 1165 р.). В інтер'єрі соборів використовувалися чотири горизонтальні поверхи, що розпочинались із галереї на рівні землі, над якими, в свою чергу, розташовувалися одна або дві галереї (кафедра й трифорій), над ними будувався останній поверх, що був забраний вікнами – рівень, що мав назву клеристорій. Широко використовувалася віконна ажурна робота (декоративний орнамент, що розділяв на дві частини перспективу вікон).

Період високої готики припадає на 1200-1280 рр. Найбільш характерним і прекрасним досягненням **стилю районат** були великі круглі вікна-троянди, що прикрашали фасади великих французьких соборів; в основному променеподібна ажурна робота обумовила виділення районату в окремий стиль. Затемнене скло (раніше кольорове) стало світліше, щоб збільшити видимість ажурних силуетів і пропускати якомога більше світла в приміщення. Спочатку ажурні узорі були на орнаменті у вигляді трьох- і чотирьохлистника, дуги й кола, які поєднувалися таким чином, щоб утворювати стігасту структуру. Пізніше вони базувались на синусі або S-подібній кривій, що утворює форми у вигляді полум'я.

1280 – 1500 роки – період пізньої готики. Стиль районат перетворився в стиль "полум'яний", в Англії перпендикулярний стиль – переважання в кам'яному віконному ажурі полум'яної S-подібної кривої. Місце для

стіл зведено до мінімуму, вони підтримувалися колонами й давали простір багатогранності скла й ажуру. Типові готичні гострокінцеві склепіння замінені перекриттями, що схожі на віяла.

Троянда – в архітектурі готичного стилю прикрашене вікно круглої форми, засклеєне вітражним вікном. Воно використовувалося в стінах нефу, що звернений на захід, а також у кінці трансептів (поперекових нефів). Уведення складного радіального узору з перекладин у XIII ст. надало малюнку троянди особливої виразності. Розповсюдженню схемою розташування радіального узору на площі круглого вікна є серія розхідних від центру узорів, кожний із яких стикається з випуклою частиною дуг, які розташовані з зовнішньої сторони кола. Промені, що розташовані між цими узорами, з'єднуються в центрі кільцевою рамкою, вони вироблені з каменю й проходять крізь неї.

У XX ст. техніка роботи над вітражами удосконалилася за рахунок технології за методом американського декоратора Луїса Тиффані (1848-1933). Кожний клаптик кольорового скла загортається за периметром клейкою мідною фольгою. Потім усі загорнуті кусочки між собою паяються. На відміну від свинцевого профілю, фольга дозволяє з'єднувати шматочки під будь-яким кутом відносно один одного, тому вітраж можна робити не тільки плоским, а й об'ємним. Тиффані розробив і зручний інструментарій:

- склоріз – масляний роликівий (не алмазний) – він краще йде за гнучими лініями, у внутрішню порожнину його заливається масло, як чорнила в ручку з пером (фірми ZILBERSCYNITT, TOYO, BOHLE);
- фольга є двох категорій: з чорним клейовим прошарком і з прозорим (фірма "Cooper foil"), у залежності від якості скла: якщо скло прозоре, використовується фольга прозора, якщо тьмяне скло – чорна, вона не дає мідяного полиску;
- пасатижі для роботи із склом для вузьких деталей;
- точильний станочок для обробки сколів, зазублин, можна користуватися мікрорушієм типу ДПМ, з цангою на валі, для кріплення мініатюрних алмазних бурів (схожих на стоматологічні);
- звичайна вода, яка використовується при обробці скла.
- скло повинно бути жорстке у закальці.
- патина, всі пайки потрібно покривати патиною певного кольору або мідяним купоросом.
- флюси, при обслуговуванні загорнутих мідною фольгою фрагментів скла і спайці фрагментів між собою використовуються різні флюси: каніфоль, бджолиний віск, але краще використовувати паяльну кислоту, що коштує дешево й легко змивається водою.

Технологія виготовлення:

- Ескіз на картоні.
- Грамотно розбити малюнок на окремі фрагменти.
- За шаблонами вирізати фрагменти склорізом.
- Вирізані фрагменти обробити на станку.
- Обгорнути фрагмент по периметру клейкою мідною фольгою.
- Фольгу облудити за допомогою припою.
- Спаяти фрагменти між собою.
- Обробити припоєм патиною.

Світло завжди використовувалося як засіб естетичного впливу на глядача: світло змальовувало образ епохи, відтворювало її філософські й ідеологічні пріоритети. Глибоке інтуїтивне розуміння використання зданими природного світла, яке регулюється формою, величиною та розміщенням світлових прорізів – інтелект отримував шанс усвідомити Одкровення : "... і не знали ми, чи на небі були, чи на землі" [1: 155], світло сприймалося як елемент архітектури і в той же час відтворювало Небесний Космос, світ ідей Творця. Сакрального значення набував і відображений сонячний промінь, коли він освітлював скло. Прямий сонячний промінь призвів би до зорового відчуття "полиску", що засліплює зображення ввігнутість зображень. Динамічність сприйняття в цілому, різні відтінки поєднувалися з інтенсивністю обробки каменю, мармуру, шиферу. Стовпи, переломлюючи світло по вертикалі, виділялися на глибокому фоні, як на чорному полі, даючи можливість внутрішнього споглядання, таїну духовного світла, а світ природний закриває світ невидимих сутностей. Вертикальний простір видається безкінечним: магія світла і кольору.

У різних епохах, різних країнах, культурах та релігіях була розроблена кольорова символіка.

Стародавній Схід:

- Білий – Божественний колір. Царі й міфологічні боги їздили на білих (або золотих) конях, носили білі головні убори з золотою солярною символікою й одяг із білих тонких тканин або шерсті (Єгипет, Ассирія, Вавилон тощо). Чистота білого кольору була показником соціального статусу. Білий колір був ідеальним, надземним, втіленням божественного світла, вогню й енергії. Золото – відображене світло.
- Золотий – символ солярних богів, фараонів, жерців, виключно добрі справи та якості.
- Червоний – священний колір, колір вогню, сонця, символ царської влади, а також символ Людини і символ крові Осіріса. Колір військових і жерців. Він також вважався кольором любові, запліднення.
- Чорний – колір диявола, "князя темряви", поганих вчинків людей. У єгиптян – запліднена земля й первісний хаос. Чорний із золотом – одяг фараонів – союз Сонця й Землі.
- Голубий, синій – колір Неба, Небесних вод. Синій – сакральні зображення й зображення фараонів, розпис саркофагів.
- Зелений (насичений синьо-зелений) – колір Осіріса. Священні "Тексти Пірамід" писались фарбою синього або зеленого кольору. Зелений – символ Природи, її життєвої основи.

Візантія.

- Золотий – промені, німби, фони золотого кольору – носії енергії світла.
- Пурпуровий – символ мучеництва Христа і його відродження. Колір імператорів, як намісників Бога на землі. Колір крові й страт.
- Червоний – символ крові Христа.
- Білий – символ чистоти й відреченості, як колір Передвічного Мовчання, світлоносій, одяг Христа, ангелів, апостолів.
- Чорний – символ кінця, смерті; аскези, відречення від світу, мирських благ, Переродження людини на шляху становлення "златоцвітом", приниження на шляху до крайньої слави, останнє тління заради вічного нетління.
- Темно-синій – символ трансцендентального світу, таїн, що не піддаються усвідомленню.
- Зелений – символ природи, юності, квітучості.
- Синій і зелений – кольори вищих чиновників, які носили одяг, взуття і ставили візу чорнилами такого кольору.
- Сірий – чорнота неслави ("сірі вітрила").
- Строката – символ зла.

Іслам.

- Зелений – трансцендентний колір, символ Природи, символ оманського Раю, що розташований на сьомому небі.
- Білий – священний колір, знак чистоти й духовності, сяяння ангелів, праведників. Але білий і знак трауру.
- Золотий – сонце та його світло, еліксир життя.
- Жовтий – заміняє золото, але це колір хвороб, зла.
- Червоний (пурпуровий) – символізує властивості сонця й вогню, колір крові, любові, краси, вина.
- Синій, голубий, фіолетовий – кольори води, неба, тіні.
- Синій (голубий) – колір ночі, нічної прохолоди, божественний колір. Колір, що дає віддих стомленим очам від яскравого сонця (стіни пофарбовані голубою фарбою впливають на психіку людини, даючи відчуття легкості). У мусульманській Індії в XII-XIII ст. колір трауру, ідеї загробного життя. Сакральний смисл несли білі стіни й голубі куполи мечеті, їх сине-золотий декор.
- Фіолетовий – містичний, символ обману.
- Чорний – колір ночі, дорогоцінних благовоній (мускусу й амбри), чорнил, "якими пишуть слова Аллаха", колір священного каменю в Каабі. У містичних вченнях мусульман він є символом ідеальної людини й істини. Тому священні письмена в мечетях виконувалися чорним кольором. Але це й колір зла, бруду, гріху, тому одяг грішників в аду зроблений зі смоли.

Буддизм.

- Червоний – образ жару, вогню, сонця, смерті. Атрибут потойбічного світу. Але й колір краси: жінки в Індії повинні фарбувати в червоний колір долоні, мочки вух, підшви ніг, губи й "сліди своїх ніг". Колір активності Божественного творіння, материнства.
- Білий – колір просвітлення, безсмертя богів, елемент води, добра, Очищення, Простору.
- Оранжевий – колір одягу буддійських лам і нищих аскетів, відречення від земних благ.
- Золотий символізує добро, світло, Південь, тепло; містичний центр у тілі людини (нижче пупка), у якому акумулюється ефір Ізин, що забезпечує гармонізацію всіх життєво важливих процесів (органічних, ментальних, дихальних тощо).
- Зелений – колір землі, Півночі, долі, божественної сутності, тьмянний зелений – злоба, ворожнеча, заavidки.
- Синій (голубий) – символ повітря, сходу, Центру Неба, простору.
- Темно-синій – врівноваженість, мудрість буддійського вчення.

Слов'янська культура.

- Червоний – символ життя, радощів, мучеництва, вогню, подяки за дарування вічного життя.
- Білий – світло, прозорість, безгрішність, ідея запліднення, але й Передвічне мовчання.
- Жовтий – радість, сонце, весна, весілля, але й хвороба.
- Чорний – траур, печаль, кінець, смерть.
- Голубий – небесний, божественний, трансцендентний. Колір романтичної поезії.
- Сірий – рутинна, не творчість.
- Рожевий – зоря.
- Зелений – юність, квітування. Зелений овал, розділений ромбом і квадратом – символ трансцендентності божества.

Англія.

- Білий – духовне світло, святість, віра, істина й скуплення. Символ трауру (королева, що овдовіла, носила білий одяг).
- Темно-коричневий – символ відчаю, Вічності.
- Сірий – сум, смирення, помилка, обман.
- Синій – амбівалентний, символізує Небесну істину, честь, правду, Мадонну, колір відданості.
- Голубий – Повітря, Мир, Небо, доблесть, знатність.

- Яскраво-червоний – королівський колір.
- Персиковий – мрійливість, простодушне кохання, втрата.
- Пурпурний – пристрасть, царювання, Різдво (Відродження).
- Жовтий – амбівалентний. Символізує Злагоду, Божественне світло, славу, багатство, Благодать, символ святості, мудрості, Божественної милості. Колір лева, чоловічої сили, безумства.
- Зелений – символ любові, юності, радості життя, щастя.
- Світло-зелений – колір молодих людей, Весни, Надії, Росту.
- Колір вербового листа – символ нещастя, суму, відчаю.
- Чорний – відданість, спокій, траур, злість.

Мелодії середньовічних поліфоністів у стінах готичних будівель також несли символіку музичного світла кольору: вони відрізняються більш різкою інтонацією, а іноді й "вуглуватістю" мелодичного малюнку, його ритмічних фігур і жорсткістю контрапунктичних співставлень. Те, що цього часу естетично радує слухача, іноді відтворено не стільки в багатстві й природній красі мелосу, скільки в поліфонічній майстерності, віртуозно-артистичній техніці, відчуття звукової тканини – в акустичній реверберації стін і вікон, у високому інтелектуалізмі усієї конструкції. Ладогармонічна мова перебувала в рамках діатоніки (тяжіння до іонійського ладу), музичні складні явища рельєфно розроблялися на протязі усього тематичного матеріалу.

Готичний храм втілює естетичні ідеї Середніх віків, які виявляються в наданні переваг яскравим чистим барвам. Фома Аквінський навіть називав "яскравість і ясність" одними з головних ознак краси: "Ми називаємо красивими ті предмети, які забарвлені яскравим кольором" [2: 150]. Такому розумінню краси найбільш повно відповідав вітраж.

Подібні естетичні принципи спостерігаємо в поліфонічній музиці Середньовіччя, зокрема, в поліфоністів школи Нотр-Дам, як першого, леонінівського, так і другого, перотінівського покоління. Мелізматичний характер мелодики викликає асоціації з кольором і світлом. Саме тому при ознайомленні з архітектурою готичного собору, а також у процесі виготовлення вітражів, доцільно пропонувати учням прослуховування середньовічної вокальної та інструментальної музики.

Мистецтво вітражу потребує великої праці, точності виконання. Щоб виготовити вітраж, треба вибрати тему, підібрати кольори, продумати форму тону тощо.

Виготовлення вітражів розвиває точність рухів пальців, виховує акуратність, уважність та інші потрібні для роботи якості.

Вітражі можна виготовляти не тільки з кольорового скла, а й з кольорового тонкого паперу (цигаркового). Для цього беруть чорний (або іншого темного кольору) папір, тонкий кольоровий папір, олівець, лінійку, копірку, ножиці з тонкими кінцями, клей, пензлик.

Малюнок, який хочемо зобразити на вітражі, робимо на звичайному білому папері й переносимо через копірку на темний (чорний), з якого виготовлятимемо вітраж.

Вільне місце навколо малюнка заповнюємо різними геометричними фігурами, які становитимуть його фон.

Одну фігуру від іншої відділяємо паралельними лініями з проміжками 1,5-2 мм. Тепер вирізуємо по одній деталі. Кожну вирізану деталь кладемо поверх тонкого, потрібного нам кольору, цигаркового паперу й обводимо контури олівцем. Потім вирізуємо її трохи більшою, додаючи кругом по 1,5-2 мм. Чорні смужки, які залишаються на основі, намазуємо клеєм із вивороту й приклеюємо вирізану деталь із кольорового паперу. При цьому треба добре володіти ножицями, акуратно й уважно вирізувати рівну тонку смужку з чорного паперу, що відділяє одну фігуру від іншої. Це дуже важливий етап роботи, бо тут, власне, треба проявити кмітливість і вміння вирізувати геометричні фігури, мати відчуття гармонії в доборі кольорів. Робота ця завжди захоплює дітей.

Виготовляти вітражі можна в початкових класах. У 1 класі можна використати для вітражу простий малюнок, що зображує квітку, який учні виконали на уроці малювання, та різні геометричні фігури, з якими учні ознайомлюються вже на перших уроках математики. Треба навчити учнів користуватися клеєм. Клей набирають на пензлик у малій кількості, щоб він не виходив за чорну смужку при наклеюванні кольорового цигаркового паперу, бо це забруднює роботу.

Вітражі можна зробити на вікнах класних кімнат, на коридорних шибках, на свічадах.

Вітражі на я л и н к у. Красиво виглядають вітражі на ялинці. Контури для них робимо зі станіюлю. Він красиво блищить на ялинці.

Вітражі робимо різної форми: прямокутної, квадратної, трикутної, овальної. Розмір вітражу прямокутної форми 10x15 см. Беремо два однакові куски станіюлю й такі самі куски паперу. Папір намазуємо звичайним конторським клеєм і приклеюємо з одного боку станіюль. На паперовій стороні малюємо предмет, який хочемо показати на вітражі, та фон із різних геометричних фігур. Коли зробимо малюнок, беремо другий такий самий прямокутник (без малюнка), складаємо разом, повернувши металевими сторонами до себе, а паперовими назовні, і гострими малими ножицями послідовно вирізуємо по рисунку всі деталі відразу. У вітражах, що мають лише паперову основу, всі деталі зразу не вирізуємо, бо вітраж перекосяться. Потім до тієї сторони, де є папір, приклеюємо деталі з цигаркового різноколірного паперу. Коли приклеюємо всі деталі до контурів першого аркуша, намазуємо клеєм паперову сторону другої частини контурів вітражу й прикладаємо до готової першої частини. Для виготовлення вітражів на ялинку можемо використати станіюль із приклеєним папером, який застосовують для упакування чаю. Вітраж буде двостороннім, він має з обох сторін блискучі смужки зі станіюлю й таку саму рамку. Угорі робимо петельку з нитки й вішаємо вітраж на ялинку поблизу електричної лампочки.

Запропоновані методичні поради дадуть можливість учителям-практикам використати на уроках відомості щодо символіки кольорів у різних європейських та східних культурах, а також пристосувати до уроків образотворчого мистецтва технологічні алгоритми виготовлення вітражів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. История искусства зарубежных стран. – М: Академия художников СССР, 1963. – Т. 2. – 803 с.
2. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. – М.: Искусство, 1985. – Вып. 1. – 319 с.

Матеріал надійшов до редакції 12.02. 2007 р.

Плющик Е.В., Ямчинская Г.В. Символика света и цвета в искусстве витража и идея синтеза искусств в художественной деятельности школьников.

В статье рассматривается история витража, раскрывается понятие "пламенеющий стиль", особенности строения окон "розы", идеи света и цвета в разных странах, искусство изготовления витража по методу Л.

Тиффани, инструментарий и оборудование при изготовлении витражей, особенности звучания полифонической музыки в стенах готических строений, элементы выразительного искусства на уроках изобразительного искусства и музыки.

Plyushchyk Ye.V., Yamchynska G.V. The symbolism of light and colour in the art of stained glass and the idea of art's synthesis in pupils' artistic activities.

The article deals with the history of stained glass, the notion of burning style, peculiarities of "rose" windows, light and colour ideas in different countries. The art of stained glass after L. Tiffany, tools and equipment used in stained glass are examined in article. Peculiarities of polyphonic music sounding in gothic buildings, the elements of stained glass at the lessons of arts and music are defined.